

Вивчення економічних відносин та державного управління

УДК 351.851(477)

НЕДЕРЖАВНІ ВИЩІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ І ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ОСВІТИ В УКРАЇНІ

NON-STATE HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS AND STATE EDUCATIONAL POLICY IN UKRAINE

Вікторія Буяшенко

Докт. філософ.наук, професор, ректор Академії праці, соціальних відносин і туризму

Victoriia Buiashenko

Dr. in Philosophy, Professor and Chancellor Academy of Labour, Social Relations and Tourism

 orcid.org/0000-0002-5585-2038

 rector@socosvita.kiev.ua

Анотація

На основі аналізу нормативно-правових актів та рефлексії власного досвіду у статті визначено ключові характеристики чинної державної політики щодо недержавних вищих навчальних закладів (ВНЗ) в Україні. Доведено дискримінаційне ставлення до недержавних ВНЗ, які не мають змоги отримувати державне замовлення, брати участь у конкурсах науковців, позбавлені пільг з оподаткування тощо. Чинна державна політика фактично розглядає вищу освіту, здобуту у недержавних ВНЗ, як благо приватне, а не суспільне, що суперечить сучасним уявленням про те, що освіта належить до суспільних благ.

У статті окреслено переваги недержавних ВНЗ у підготовці кадрів для мінливих ринків праці та надано рекомендації щодо корекції державної політики освіти.

Ключові слова:

вищі навчальні заклади, суспільне благо, приватне благо, суспільство знання.

Key words:

higher educational establishments, public good, private good, society of knowledge.

Abstract

According to data released in 2017, in Ukraine there are over 80 private institutions, universities and academies with more than 100 thousand students and almost 10 thousand academics. Based on the analysis of normative legal acts and the reflection of own experience, the key characteristics of the current state policy concerning non-state higher educational institutions (HEIs) in Ukraine are determined in the paper.

The Law of Ukraine on Higher Education (2014) proclaims the equal rights of state and non-state higher educational institutions. However, analysis demonstrates that the state policy of education is aimed at supporting exclusively state-owned institutions of higher education. The study proves the discriminatory attitude towards non-state higher educational establishments, which are not able to receive a state order for training students, to participate in competitions of scientists for state funding aimed to support research, to have exemptions from taxation, etc. At the same time, the modern system of higher education has already introduced a more modern approach "money goes after a student" that allows non-state higher educational institutions to compete for state funding for teaching a few specific and quite narrow groups of students (persons over 45 and students with disabilities).

The current state policy actually regards higher education acquired in non-state higher education institutions as a private good, but not as a public one, contradicting contemporary notions of the society of knowledge that education is a public good.

The paper outlines the advantages of non-state higher educational institutions in training personnel for changing labor markets and provides recommendations for revisions of the state education policy. It looks relevant to introduce personal educational vouchers ("money goes for a student") instead of placing government orders exclusively in state and municipal educational institutions; creation of equal conditions for use of land plots, buildings, equipment for state and non-state higher educational establishments; granting of credit loans to non-state higher educational institutions and their students; stimulating the development of research programs in non-state universities.

Інформація про рукопис

Надійшов до редакції:
6.07.2017

Рецензований: 15.07.2017

Подано доопрацьовану
версію: 28.08.2017

Прийнятий до друку:
1.10.2017

Вступ

В освітньому просторі вищої освіти України недержавні вищі навчальні заклади (далі в тексті - ВНЗ) з'являються на початку 1990-х років. Їх поява у системі вищої освіти України свідчила про докорінні зміни, і була однією з перших істотних новацій у державі після проголошення її суверенітету. На початок 2010-2011 навчального року в країні діяло 187 ліцензованих вищих навчальних закладів приватної форми власності (ВНЗ ПФВ), з них 43 - університети, 9 - академій, 71 - інститут, 64 - коледжі, технікуми, училища [1]. За даними, оприлюдненими у 2017 р., у 80 приватних інститутах, університетах та академіях навчається понад 100 тисяч студентів і працює майже 10 тисяч викладачів [2].

В українському науковому освітологічному дискурсі питання розвитку недержавних ВНЗ обговорюються нечасто. Можна знайти поодинокі дослідження, що розкривають сутність приватної (недержавної) вищої освіти, особливості функціонування недержавних ВНЗ. З-поміж таких досліджень відзначимо напрацювання В. Астахова [3], В. Журавського [4], В. Огаренка [5], О. Сидоренка [6] та ін. А от у численних наукових працях з державної політики вищої освіти (див. як приклад роботи М. Баран [7], Д. Дзвінчука [8], М. Карапетян [9], І. Сікорської [10] та ін.) уваги недержавним ВНЗ майже не приділено, хоча й ведеться мова про диверсифікацію джерел фінансування вищої освіти.

У 2014 році з ухваленням Закону України «Про вищу освіту» [11] актуалізуються суспільні та наукові дискусії щодо ролі, функцій, можливостей та обмежень функціонування недержавних ВНЗ. Ця стаття запрошує до обговорення місця недержавних ВНЗ у темпоральному просторі реформування вищої освіти України та того, якою є сучасна державна освітня політика відносно недержавних ВНЗ.

Аналіз останніх публікацій та досліджень

Розуміння сутності недержавної вищої освіти та її регулювання з боку держави можливе тільки з огляду на загальні дискусії в освітології щодо місця та ролі університетів у суспільстві. Ці дискусії мають різні виміри - соціальний, інституційний, структурний тощо.

Представники соціального виміру дискусій щодо освіти зосереджують свою увагу на трансформаційних змінах сучасного суспільства і тих викликах, які постають перед освітою сьогодення в зв'язку з цим. Так, М. Ватковська аналізує нову парадигму розуміння суспільства та завдання освіти. Авторка вважає, що «осмислення сутності феномена освіти в умовах трансформаційних змін суспільства має базуватися на концептуально-філософських засадах, в яких розкривається сутність сучасних суспільних змін та дається відповідь на запитання про те, якою має бути освіта в цілому» [12, с. 7]. У роботі подано розгорнуту характеристику «суспільства знання» та його основних параметрів, які варто враховувати у процесі реформування освіти в Україні. Головна вимога «суспільства знання» до людини - потреба постійного самовдосконалення, щоб відчувати себе впевнено у швидкозмінному світі. Ось чому, на думку дослідниці, «освіта стає одним з засобів досягнення будь-яких значимих цілей, що дає можливість використовувати освіту як засіб розширення і реалізації життєвого потенціалу» [12, с. 6]. «Суспільство знання» заохочує дотримання прав людини, рівні можливості та універсальний доступ для всіх у створенні знань.

Дослідження, що спираються на інституційну парадигму, розглядають різнопланові аспекти: від впливу держави як соціального інституту на інститут освіти до визначення ролі університету як соціального інституту в життєдіяльності соціуму.

М. Денисенко і С. Бреус [13] піднімають у своїх розвідках проблему взаємозв'язку якості освіти з державним регулюванням сфери освіти, потребами роботодавців і можливостями ВНЗ України. Автори виділяють дві групи чинників, що зумовлюють погіршення якості вищої освіти в Україні: «внутрішні (пов'язані з викривленим сприйняттям і впровадженням ВНЗ положень кредитно-модульної системи, що не сприяють підвищенню рівня знань студентів) і зовнішні (пов'язані з впливом держави на систему освіти)» [13, с. 19]. З-поміж проблем державного регулювання сфери освіти, автори відзначають такі, як: номінальна автономія українських ВНЗ, низькі обсяги фінансування з державного бюджету, незадовільний стан науково-дослідної діяльності ВНЗ на сучасному етапі, низький рівень інноваційності освіти.

Детальний аналіз впливу цих чинників міститься у звіті «Реформа вищої освіти: реалізація профільного закону в 2014-2016 рр.», підготовленому Є. Ніколаєвим та О. Длугопольським [14]. Автори дослідили фінансування вищої освіти, гарантування належної якості вищої освіти, розвиток академічної автономії, забезпечення доступу до вищої освіти, процес інтеграції України до європейського освітнього і дослідницького простору та підготували рекомендації для подальшої державної політики щодо вищої освіти. На особливу увагу заслуговують рекомендації щодо проблем української вищої школи, що залишаються поза увагою державної освітньої політики: епідемія плагіату, репутаційний капітал ВНЗ, корумпованість окремих ланок вищої освіти, низька оплата праці науково-педагогічних працівників, масовізація вищої освіти.

С. Курбатов у монографії «Феномен університету в контексті часових та просторових викликів» [15] розглядає інституційні трансформації ВНЗ. Автор зазначає, що «...сьогодні більшість європейських і світових університетів є національними інституціями, що є продовженням місії служіння державі, властивої для епохи раннього модерну, причому державі як вільній, так і тоталітарній» [15, с. 94]. Головна місія університету як соціальної інституції - поширення наявних знань та виробництво нових знань. Університет як соціальний інститут має свою внутрішню логіку розвитку, яка визначає його сутність в той чи інший час. Таке розуміння університету дає підстави досліднику для застосування поняття темпоральності як вихідного для вивчення його основної місії [15, с. 55-93]. С. Курбатов вважає, що навчання становить фундаментальну компонен-

ту університетської місії сучасності в той час як головний акцент в діяльності університетів переноситься на науково-дослідну складову. Зауважимо, що до суттєвих змін університетського середовища сучасності дослідник відносить масовий характер університетської освіти та її комерціалізацію [15, с. 98].

Л. Горбунова у монографії «Філософія трансформативної освіти для дорослих: університетські стратегії практики» [16] описує структурні зміни, що відбулися у вищій освіті в добу глобальних трансформацій і появу нового суб'єкта освіти - дорослих. На думку авторки, освіта для дорослих стає ключовою ланкою сучасної вищої освіти і вимагає впровадження у освітній процес принципово нових освітніх парадигм, пов'язаних з конкретними проектами нового мислення: «планетарного мислення», «складного мислення», «мислення у складності», «постметафізичного мислення» [16, с. 8]. Дослідниця вважає, що старі концепції вже не відповідають викликам сучасності, особливо коли мова йде про освіту для дорослих, де в центрі уваги має бути індивід як цілісна конкретна людина «в умовах складності і плинності світу» [16, с.9].

Деякі дослідження розглядають освіту як суспільне благо. В «суспільстві знання» ВНЗ змінює свої соціальні ролі і функції, стає не тільки соціальним інститутом, покликаним задовольнити потреби суспільства в знанні, а й набуває світоглядного значення, перестає бути «комерційним проектом». Основу вищої освіти в «суспільстві знання» утворюють такі орієнтири як «знання», «інновації», «дослідження», «професійний вишкіл», «ціложиттєве навчання». Відтак «...зовнішній ефект наданих послуг, що розглядаються як суспільне благо, багатогранний, має віддалені соціально-економічні наслідки й не піддається безпосередньому грошовому вираженню» [17]. Благо, яке безпосередньо або опосередковано, споживається усіма представниками соціуму незалежно від того, платять вони за нього чи ні. Головна функція держави, як соціальної інституції, полягає у рівному доступі щодо забезпечення суспільного блага, врахуванні суспільного інтересу, створенні сприятливих умов для участі кожного громадянина, відповідно до його здібностей, у процесі споживання цього блага.

У науковому дискурсі сформувалось кілька підходів до розгляду вищої освіти як блага. Одні дослідники вважають, що освіта, яку здобувають студенти у вітчизняних ВНЗ, уже давно перестала сприйматись як суспільне благо, яке може забезпечити краще майбутнє, навіть якщо студенти вчать на «бюджетних місцях» [18, с. 117]. У той час, як В. Сафонова [17] наголошує на тому, що у вітчизняній науці мало уваги приділяють таким аспектам економіки вищої школи, як зовнішні ефекти розвитку вищої освіти, місце вищої освіти у теорії суспільного блага, діяльність некомерційних організацій.

Закордонні вчені наполягають на тому, що «...освіта забезпечує великі переваги й усьому суспільству, наприклад, економіка загалом виграє від наявності більш універсальної й більш продуктивної робочої сили, з одного боку, і менших витрат на запобігання злочинності, на нагляд за дотриманням законів і на благодійні програми - з іншого» [19, с. 98]. А на пострадянському просторі науковці визначають освітні послуги як «змішані» суспільні блага [20, с. 11-12] і стверджують, що двоїста економічна природа послуг освіти зумовлює необхідність існування суспільного й приватного секторів у вищій школі.

Наразі становлення освіти у країнах Європи з самого початку відбувалося як суспільне благо з довгостроковим генераційним ефектом, а двоїста економічна природа послуг освіти зумовлює необхідність існування суспільного й приватного секторів у вищій школі, а економічний механізм вищої освіти поєднує принципи державного й ринкового регулювання. Це знаходить відображення у формуванні бюджету вищих навчальних закладів за рахунок як приватних, так і суспільних джерел фінансування, незалежно від належності ВНЗ до приватного або державного сектору.

В Україні тяглість наукових і суспільних дискусій щодо ролі та змісту освіти на тлі браку дієвих реформ у цій галузі, зумовлених інституційно-правовою казуїстикою, призводять до втрати часу, хронологічної та змістовної розбалансованості дій держави та запитів суспільного розвитку, а головне до розчарування науково-педагогічної спільноти й формального ставлення до навчання студентства. І ці проблеми видаються спільними як для державних ВНЗ, так і недержавних. Проте останні опинились перед низкою специфічних проблем, зумовлених ухваленням у 2014-2015 роках нового законодавства про освіту [11] та науково-технічну діяльність [21] та продовженням попередніх практик дискримінаційного ставлення до приватних ВНЗ. Тому, віддаючи належне внеску різних дослідників у розуміння освітніх трансформаційних процесів, варто звернути увагу на роль недержавних ВНЗ у процесі творення «змішаного» суспільного блага - забезпечення

якісної освіти в Україні - в темпоральному просторі сучасного процесу реформування вищої освіти, зумовленого формуванням нової парадигми розуміння суспільства та формуванням репутаційного капіталу ВНЗ недержавної форми власності.

Методологія роботи

Дослідження ґрунтується на аналізі нормативно-правових документів 2014-2017 років щодо регламентації діяльності ВНЗ в Україні, а також різного ґатунку рекомендаційних листів та розпоряджень Міністерства освіти і науки України¹. Рефлексія власного досвіду як керівника вищого навчального закладу недержавної форми власності також має місце. Ця стаття є продовженням тез виступу на науковій конференції «Цілі сталого розвитку: глобальні та національні виміри» [22].

Ключове дослідницьке питання - які можливості та обмеження має недержавний ВНЗ у контексті реформування вищої освіти в Україні з огляду на державну політику освіти. Зважаючи на панораму сучасних трансформаційних процесів в українському суспільстві, зумовлених процесом формуванням нової парадигми розуміння суспільного розвитку, наслідки державного регулювання діяльності ВНЗ розглядаються з різних позицій (соціально-філософської, соціологічної, економічної, управлінської).

Результати дослідження

Закон України «Про вищу освіту» (2014 р.) [11] задав нові правові координати для здійснення довгоочікуваних змін. У процесі обговорення проекту цього законодавчого акту науково-педагогічна спільнота ВНЗ недержавної форми власності очікувала рівних правил гри для усіх суб'єктів ринку освітніх послуг, оскільки усвідомлювала, що Україна потребує докорінних і системних реформ, які не тільки наблизили б нас до європейських засад вищої школи й академічних стандартів, а й стали б прикладом довгоочікуваної модернізації нашого суспільного життя. Елементами такої реформи мали б стати удосконалення системи зовнішнього незалежного оцінювання, якості знань школярів при вступі до ВНЗ України, рівний доступ до державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою, розв'язання фінансової проблеми української вищої школи, надання ширшої реальної автономії українським вишам, створення конкурентного освітнього та дослідницького простору для державних та недержавних вишів, акцент на якісних критеріях оцінки діяльності вищих навчальних закладів та їх інтеграції в освітній європейський простір.

Якими ж є реалії для недержавних ВНЗ впровадження норм закону, покликаного створити ґрунт для реформи вищої школи в Україні?

“Державне замовлення” чи “гроші ходять студентом”?

Статтями 44 та 72 Закону України «Про вищу освіту» [11] передбачено однаковий доступ до державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою для вишів державної, комунальної та недержавної форми власності. Законом виразно встановлено, що абітурієнти самі повинні обрати ті виші, у яких би вони хотіли б здобути вищу освіту за державні кошти. Рівність прав вишів додатково підтверджується 32 статтею цього закону.

Однак досвід імплементації цього закону засвідчує, що ці законодавчі норми залишились лише деклараціями та гаслами передвиборчих програм політиків. Як і раніше, недержавним ВНЗ не дозволено брати участь у конкурсі при розподілі державного замовлення у сфері вищої освіти. Продовжує діяти норма Постанови Кабінету Міністрів від 2013, згідно із якою «виконавцями державного замовлення можуть бути вищі, професійно-технічні навчальні заклади, заклади післядипломної освіти, наукові установи державної та комунальної форми власності» [23]. Такий підхід зумовлює дискримінацію ВНЗ приватної форми власності, невинувато обмежує їхню конкурентоспроможність на ринку освітніх послуг і порушує права громадян, які навчаються та працюють у приватних ВНЗ.

¹ Дослідницька робота виконана до ухвалення Закону України «Про освіту» (2017 р.).

Зауважимо, що державна політика освіти, спрямована на підтримку винятково ВНЗ державної форми власності, ще не є гарантом якості освітніх послуг, які вони надають. Жорсткий зв'язок між параметрами «розмір державного фінансування ВНЗ - кількість його студентів - кількість його викладачів» породжує орієнтацію ВНЗ на кількісні показники діяльності на шкоду якості освіти [14, с.10]. Попри те, що у лютому 2016 р. ВНЗ отримали можливість відраховувати до 20% студентів без скорочення штатної чисельності викладачів, державні ВНЗ поки не дуже охоче користуються цим важелем, оскільки відрахування неуспішних студентів (особливо студентів-контрактників) означатиме втрату університетами їхньої плати за навчання. Практично до 85% коштів ВНЗ України отримують завдяки наявній кількості студентів, від яких напряму залежить й кількість ставок професорсько-викладацького складу, то відрахування студентів за неуспішність стає практично неможливим. В таких умовах розвивається академічна недоброчесність, оскільки інтереси у «кількості» вищої освіти домінують над інтересами у її якості («продаж дипломів», «продаж наукових ступенів») [14, с.12].

Державна політика освіти також сприяє певному споживацькому ставленню до здобуття освіти. Так, Державний бюджет України несе високі видатки на виплату стипендій у державних ВНЗ, але ці стипендії недостатньою мірою сприяють доступу до вищої освіти та не заохочують до якісного навчання. Логічно зрозумілою була б позиція держави щодо стипендій, якщо вони виплачувалися б тим студентам, які вступали на спеціальності держзамовлення незалежно від форми власності ВНЗ, зумовлені потребами сучасного ринку праці з наступним відпрацюванням певного терміну за державним направленням, або талановитої молоді, яка є переможцями чи учасниками міжнародних проектів чи фахових олімпіад. Наразі зараз студенти-контрактники не можуть одержати стипендіальне заохочення навіть за умови відмінного навчання.

Прикметно, що у сучасній системі вищої освіти все ж таки частково впроваджений більш сучасний підхід - «гроші ходять за студентом». Він стосується осіб старших 45 років, які здобувають освіту за рахунок коштів Державного фонду зайнятості, Такі особи отримують у Державній службі зайнятості ваучер на навчання на фіксовану суму й самостійно вирішують, у якому навчальному закладі вони здобуватимуть освіту [24]. Недержавні ВНЗ демонструють успішний приклад реалізації ваучерних програм [25]. Ще одна можливість для недержавного ВНЗ отримати державне фінансування - це навчання людей з інвалідністю за рахунок коштів Державного фонду соціального захисту інвалідів [26]. Ці винятки з правил, які стосуються незначної кількості здобувачів освіти, підтверджують те, що систему «державного замовлення», успадковану з радянських часів та неринкових відносин, слід було б докорінно переглянути й надати абітурієнтам право, підкріплене відповідним фінансуванням з боку держави, вибору ВНЗ незалежно від форми власності.

Підтримка чи сегрегація науковців?

Нова редакція Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [21] визначила рівність прав наукових установ державної, комунальної, приватної форм власності (стаття 7).

Однак стаття 37 цього ж Закону залишила несправедливі умови фінансування пенсій наукових і наукових педагогічних працівників недержавних наукових установ та вищих навчальних закладів. Закон принижує престиж науково-педагогічної праці в недержавному ВНЗ, нівелює репутаційний капітал недержавного вишу в освітньому середовищі². Здається, що основу мислення освітянських чиновників про сферу приватної вищої освіти утворює сприйняття недержавного вишу не як суб'єкта громадянського суспільства, не як недержавної інституції, а виключно як однієї з інституцій приватного бізнес-інтересу. Виникає питання, чому науково-педагогічні працівники, проходячи усі етапи державних кваліфікаційних вимог у своєму зростанні, сплачуючи податки до пенсійного фонду, залишаються поза межами цього Закону лише за фактом здійснення ними науково-педагогічної діяльності у недержавному ВНЗ, а недержавний ВНЗ, сплачуючи усі податки, повинен ще раз (залежно від своїх фінансових можливостей) доплачувати своїм пенсіонерам кошти до розміру наукової пенсії.

Хотілося б зупинитися ще одній інституціоналізованій практиці, яка свідчить про дискримінацію недержавних ВНЗ та їх співробітників. У чинній Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку формування і виконання замовлення на проведення фундаментальних наукових досліджень, приклад-

² Додамо сюди ще те, що працівники недержавних ВНЗ не можуть отримувати звань «Почесний працівник освіти» тощо.

них наукових досліджень та виконання науково-технічних (експериментальних) розробок за рахунок коштів державного бюджету» (2004) [27] передбачено, що фінансування на наукові розробки може бути надано на конкурсній основі винятково державним науково-дослідним і науково-технічним установам, університетам, академіям та інститутам. На основі цього нормативно-правового документа Міністерство освіти й науки України здійснює щорічний розподіл державного фінансування на наукові розробки, але тільки для своїх підвідомчих закладів, і ця практика існувала й у 2017 р., після ухвалення нового освітнього законодавства [28].

Також час від часу Міністерство проводить всеукраїнські конкурси різного ґатунку, начебто конкурси всеукраїнські, а знову таки недержавні ВНЗ до участі у них не допускаються. Наприклад, Конкурс проектів наукових робіт та науково-технічних (експериментальних) розробок молодих вчених, у Положенні якого виразно визначено, що це конкурс для «молодих вчених, які працюють (навчаються) у вищих навчальних закладах та наукових установах, що належать до сфери управління Міністерства» [29].

Наразі у недержавних вишах також готуються не тільки бакалаври та магістри, а й майбутні наукові кадри нашої держави: аспіранти та докторанти, працюють спеціалізовані вчені ради з захисту кандидатських та докторських дисертацій, функціонують науково-дослідні центри, видаються наукові журнали, проводяться наукові конференції тощо. Недержавні ВНЗ демонструють низку результативних заходів щодо інтеграції вищої освіти й науки у європейський академічний простір, запрошуючи до себе лекторів з університетів ЄС, лауреатів Нобелівської премії, створюючи спільні кафедри та розробляючи спільні дослідницькі проекти.

Виникає питання: а як у такому випадку чинити науковцям недержавних ВНЗ, чи Міністерство заздалегідь передбачає, що такі науковці нічого цікавого для держави запропонувати не можуть? На жаль, таких наказів Міністерства освіти і науки України останнім часом виходить неабияка кількість (див, як приклад [30; 31]). Однак, недержавні ВНЗ є платниками податків. Держава створює певні матеріальні блага (бази наукової літератури, стипендіальні фонди тощо) за кошти всіх платників податків і відночас обмежує доступ до цих матеріальних благ, знову ж таки за корпоративним принципом.

Виходить, що п. 4 ст. 27. Закону України «Про вищу освіту» не працює на практиці.

Якість чи корпоративна належність ВНЗ?

В сучасному дискурсі наявна думка [32], що приватний ВНЗ, завдяки недержавній формі власності, априорі користується ширшими самоврядними правами у порівнянні з державними ВНЗ, бодай щодо фінансово-господарської діяльності. У цьому відношенні він, мовляв, перебуває у привілейованій позиції, оскільки може вільно встановлювати рівень оплати викладачів, вільно формувати штатний розпис, визначати співвідношення кількості викладачів до кількості студентів (хоча деякі з цих показників виразно прописані в документах, які регламентують процес ліцензування та акредитації освітньої діяльності у ВНЗ). Почасти, це правда. Однак, практика свідчить, що оскільки вища освіта в недержавних ВНЗ не розглядається як суспільне благо, відтак вищий навчальний заклад приватної форми власності позбавлений будь-яких пільг. Водночас, державні ВНЗ мають право додатково здійснювати набір контрактників і фактично здійснюють комерційну діяльність на пільгових умовах (їм не потрібно вкладати кошти в створення матеріально-технічної бази, вона вже створена за рахунок платників податків).

Недержавні ВНЗ є юридичними особами (суб'єктами господарювання), а тому при здійсненні своєї діяльності керуються не лише законодавством про освіту, а й Цивільним та Господарським кодексами України, Законом України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» тощо. При цьому недержавні ВНЗ оподатковуються на умовах комерційного підприємства (за винятком основної діяльності - освітніх послуг) і позбавлені будь-яких пільг щодо оплати комунальних послуг. Після прийняття Податкового кодексу України [33] до податку на землю, який серед вищих навчальних закладів мають сплачувати лише приватні, додався ще й податок на нерухомість з такою само дискримінаційною нормою. За цією логікою законодавець надає додаткові права не за дотримання високої якості навчання, а за корпоративну належність до категорії ВНЗ державної форми власності.

Фінансово-господарська і певною мірою адміністративна автономія навчального закладу приватної форми власності розглядається чинним законодавством винятково в бізнесовому контексті, у ньому відсутне

усвідомлення суспільного інституту університету (незалежно від форми власності) як спільноти вільних людей, що збираються разом задля збереження, передачі та пошуку знань.

Обговорення результатів

Суспільне vs приватне благо

Проведений аналіз нормативно-правової бази, яка регулює питання здійснення діяльності у сфері вищої освіти, дає підстави для твердження, що в основу чинної державної політики вищої освіти закладено бінарний підхід (протиставлення державних та недержавних ВНЗ). Ця політика є непослідовною та неузгодженою: законодавство декларує рівність прав ВНЗ, а інший закон чи підзаконний акт визначає норми, що суперечать декларативним заявкам про рівність ВНЗ. Фактично держава дискримінує недержавні ВНЗ на інституційному рівні (узагальнення аналізу представлено в табл. 1).

Табл. 1. Суперечності у державному регулюванні діяльності недержавних ВНЗ

Законодавча норма (можливості)	Реалії впровадження (обмеження)
Закон України «Про вищу освіту» (ст. 32) Рівність прав ВНЗ	Податковий кодекс України Недержавні ВНЗ оподатковуються на умовах комерційного підприємства, не мають пільг на комунальні послуги, сплату податку на землю тощо. А державні ВНЗ, навіть із великою кількістю контракторів, оподатковуються на пільгових умовах
Закон України «Про вищу освіту» (ст. 44, 72) Однаковий доступ до державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою	Постанова КМУ «Про затвердження Порядку розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів Виконавці державного замовлення - лише заклади державної та комунальної форми власності
Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (ст. 7) Рівність прав наукових установ державної, комунальної, приватної форм власності	Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (ст. 37) Доплата недержавних ВНЗ (в міру фінансових можливостей) своїм працівникам до рівня наукової пенсії Закон України Постанова КМУ «Про затвердження Порядку формування і виконання замовлення на проведення фундаментальних наукових досліджень, прикладних наукових досліджень та виконання науково-технічних (експериментальних) розробок за рахунок коштів державного бюджету» Фінансування досліджень тільки у державних ВНЗ Накази МОН щодо наукової діяльності Суб'єкти правовідносин - лише заклади, що перебувають у підпорядкуванні МОН

Джерело: складено автором на основі аналізу нормативно-правових актів.

Аналіз змісту державної політики України та засобів її впровадження свідчить, що вища освіта, надана державними ВНЗ, розглядається як втілення суспільного блага, а вища освіта, надана в недержавних ВНЗ, - як приватне благо, оскільки ними пропонуються комерційні послуги. Виникає питання щодо навчання за контрактом у державних ВНЗ: це суспільне благо чи комерційна послуга, яка надається за кошти платників податків (і недержавних навчальних закладів у тому числі як суб'єктів господарської діяльності, відповідно, платників податків)? Звернення до чинного законодавства (Закон України «Про вищу освіту» [11]; Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [21]) не дає можливості віднайти критерії для здійснення демаркації між освітньою послугою як суспільним і приватним благом.

Вважається, що за приватною освітою стоїть лише приватний бізнес-інтерес засновників та інтереси особистості. Відтак, для суспільства чистим суспільним благом є не процес і факт формування кваліфікації, а забезпечення умов, за яких особистість буде прагнути до її набуття і найкращого використання [17]. А як бути з ВНЗ, засновниками яких є громадські організації і при створенні яких приватний бізнес-інтерес взагалі не брався у розрахунок? Наприклад, Академія праці, соціальних відносин і туризму заснована Федерацією професійних спілок України, Київський університет сучасних знань - Товариством «Знання» України тощо.

У недержавних ВНЗ України навчаються майбутні медики і педагоги, історики і філософи, програмісти і філологи, архітектори і дизайнери, художники і хореографи, режисери і актори, спеціалісти із соціальної роботи та соціальної реабілітації (Український католицький університет, Відкритий університет «Україна», Академія праці, соціальних відносин і туризму), а не лише юристи і економісти, згідно з широко розповсюдженою думкою. Невже відродження недержавними ВНЗ занедбаних візантиністики та медієвістики, церковної історії, соціальних наук про релігію, біоетики є приватним бізнес-інтересом? Існування частини недержавних ВНЗ апіорі не є прибутковим, а тому тлумачити їх на рівні з комерційним підприємством навряд чи може свідчити про здоровий глузд. У процесі законотворчості законодавцем навіть не передбачалося, що можуть бути створені недержавні ВНЗ з гуманітарним профілем навчання, які надаватимуть вищу освіту не з комерційних спеціальностей.

Монополія держави vs можливості ринку

Зараз важко знайти відповідь на питання, чому в Україні було ухвалено рішення стосовно розвитку недержавної освіти в Україні. Мотивом його прийняття могло бути усвідомлення реальних змін суспільної життєдіяльності, які змінили статус ВНЗ як суспільної інституції. Розвиток «суспільства знання», з відкритою економікою та постнаціональною ідеологією, має руйнівний вплив на монополію держави на ВНЗ, перетворюючи його на ділову установу з властивими їй характеристиками як-то корпоративність, підприємництво, управління, ініціатива. Панорама сучасних динамічних процесів, котрі витворюють середовище цього ВНЗ, і особливо картину його майбутнього в суспільствах і економіках «...більшою мірою спираються на знання й керуються ринковими силами», її вже не можна обговорювати в традиційних самозамкнених дисциплінарних контекстах [34, с. 14]. Як надбання суспільства вища освіта постає дещо в парадоксальній ситуації: з одного боку, - вища освіта є важливішою, ніж раніше, а з іншого - спроможність держави фінансувати вищу освіту зараз значно нижча, ніж у попередні десятиріччя. «Протиріччя між загальною настановою урядів..., з одного боку, та неспроможністю або небажанням тих самих урядів підтримувати нинішній рівень фінансування освіти, вже не кажучи про збільшення державного фінансування вищої освіти й дослідницької діяльності в державних університетах, з іншого боку, зараз загострилося як ніколи» [34, с. 16]. На наш погляд саме, це і зумовило появу недержавних ВНЗ на ринку освітніх послуг України.

В умовах ринкової економіки набагато ефективнішою видається така державна політика, за якої доступні для всіх університети співіснують із приватними, що користуються державною підтримкою у вигляді пільгового оподаткування, фінансування фундаментальних досліджень, субсидій [35, с. 15]. Адже недержавні ВНЗ, зазвичай, є мобільними гравцями освітнього ринку. Їх діяльність спрямована на мінливі потреби ринку праці, тому вони мають змогу:

— оперативно запроваджувати нові спеціальності, потреба в яких виникає на етапі формування суспільства знання;

- забезпечити стажування молодих вчених у міжнародних освітніх та наукових інституціях з метою пошуку перспективних партнерств, роботи у спільних проектах, вдосконалення освітнього процесу у вищій школі;
- поширювати кращу практику організації докторських студій для ефективної реалізації докторських програм;
- реалізовувати спільні докторські програми українськими й іноземними ВНЗ та науковими установами, виконувати дисертаційне дослідження англійською мовою, без україномовного варіанту;
- сприяти становленню дорослої людини, яка здатна мислити й діяти відповідально в контексті співпраці, реалізувати своє громадянську позицію, приймаючи моральні рішення;
- проводити моніторинг наукових та освітніх досягнень із впровадження освіти для сталого розвитку.

Такі можливості недержавних ВНЗ цілком відповідають сучасним уявленням щодо завдань вищої освіти у суспільстві та ролі університетів у суспільному розвитку [6, 15, 16].

З огляду на це має бути переосмислене ставлення держави до українських недержавних ВНЗ і до вищої освіти в цілому. Вона повинна розглядатися як ресурсоінвестиційна сфера й суспільне благо незалежно від форми власності, у ній має стимулюватися соціально-інноваційний потенціал і готовність до змін.

Рівень свободи у суспільстві, на нашу думку, - це перш за все простір свободи, залишений для недержавних структур та об'єднань громадян. В освітній сфері утворюється парадоксальна ситуація: найбільш контрольованими залишаються саме недержавні інституції, а рівень свободи визначається рівнем автономії державних ВНЗ.

Розширення автономії ВНЗ необхідно ув'язати з дотриманням закладами (незалежно від форми власності) виразних критеріїв якості. А міністерство своїми діями не мотивує недержавні ВНЗ підвищувати якість освітніх послуг. Воно обмежує їхню конкурентоспроможність на ринку освітніх послуг і порушує право громадян на доступ до якісної вищої освіти. Однак, дискримінація недержавних ВНЗ не зробить сильнішими державні заклади, хоча й понизить градус конкурентоспроможності на не надто динамічному освітньому полі, знеохотить університети державної форми власності ставати більш підприємливими й менш залежними від державних субсидій. Втім, українським університетам не уникнути головних тенденцій XXI століття, розвитку "суспільства знання" із гнучкою, інноваційною освітою, навіть якщо профільне міністерство вперто продовжує мислити категоріями століття XIX.

Висновки та рекомендації

Попри декларацію щодо рівності між різними закладами освіти недержавні ВНЗ перебувають в Україні в нерівноправному становищі відносно ВНЗ державної форми власності на рівні дотримання фундаментальних принципів вищої освіти. Це виявляється у відсутності можливості брати участь у виконанні державного замовлення на підготовку фахівців, участі у конкурсах науковців. Брак державної підтримки посилюється жорсткими умовами оподаткування. Така дискримінація недержавних ВНЗ та їх працівників суперечить як духу демократичних перетворень, принципам ринкової економіки, так і загальній філософії вищої освіти як суспільного блага. Адже будь-яка вища освіта - це суспільне благо, яке веде до сталого розвитку і неважливо, в якому ВНЗ студент її здобуває: державному чи недержавному. І держава має бути зацікавлена у її підтриманні.

Чинна державна політика щодо недержавних ВНЗ потребує перегляду: доцільним видається запровадження персональних освітніх ваучерів («гроші ходять за студентом») замість розміщення державних замовлень винятково у державних та муніципальних навчальних закладах; створення рівних умов у використанні земельних ділянок, споруд, обладнання для державних та недержавних ВНЗ; надання пільгових кредитів недержавним ВНЗ та їх студентам; стимулювання розвитку науково-дослідницьких програм у недержавних ВНЗ.

Перелік літератури і джерел інформації

1. Аналітична записка про стан приватного сектору освіти в Україні / Асоціація навчальних закладів приватної форми власності. 2012. URL: www.assoc.e-u.in.ua/uploads/word/Analitichna_zapiska_OSNOVNA_12_05_dodatok2.doc (дата звернення: 1.08.2017).
2. Гончаренко М. «Радянські шори» сучасної вищої освіти // Освіта. 2017. 16 березня. URL: <http://osvita.ua/blogs/55103> (дата звернення: 14.08.2017).
3. Астахов В.В. Правовое регулирование функционирования в Украине высших учебных заведений, основанных на негосударственной форме собственности: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харьков, 1999. 185 с.
4. Журавський В. Два сектори освіти - одна мета // Вища освіта України. 2003. № 1. С. 5-7.
5. Огаренко В.М. Розвиток недержавної вищої школи в Україні (кінець 80-х - 2001 рр.): Дис. канд. іст. наук: 07.00.01. Запоріжжя, 2001. 227 с.
6. Сидоренко О.Л. Приватна вища школа як соціальний інститут: особливості становлення та розвитку в Україні: Дис... д-ра соціол. наук: 22.00.03. Харків, 2001. 382 с.
7. Баран М. П. Модернізація вищої освіти України: механізми інституційного регулювання : дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Івано-Франківськ, 2011. 248 с.
8. Дзвінчук Д. Державне управління освітою в Україні: тенденції і законодавство. Київ: НІЧЛАВА, 2003. 240 с.
9. Карапетян А. О. Вдосконалення механізмів управління системою вищої освіти України в умовах Болонського процесу : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Харків, 2015. 240 с.
10. Сікорська І. М. Удосконалення державного управління вищою освітою в контексті європейської інтеграції : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Донецьк, 2006. 235 с.
11. Про вищу освіту: Закон України від 1 лип. 2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 10.03.2017).
12. Ватковська М. Г. Освіта як фактор становлення «суспільства знання» // Грані. Серія: Філософія. 2014. № 8. С.6-11.
13. Денисенко М. П., Бреус С. В. Вища освіта в Україні: проблеми та перспективи // Вчені записки університету «КРОК». 2013. Вип. 33. С.17-24.
14. Ніколаєв Є., Длугопольський О. Реформа вищої освіти України: реалізація профільного закону в 2014-2016 рр. Київ, 2016. 23 с.
15. Курбатов С. Феномен університету в контексті часових та просторових викликів. Суми: Університетська книга, 2014. 262 с.
16. Горбунова Л. С. Філософія трансформативної освіти для дорослих: університетські стратегії практики. Суми: Університетська книга, 2015. 710 с.
17. Сафонова В.Є. Економічний аналіз вищої освіти як суспільного феномену // Економіка. Серія: Економіка і право. 2009. Вип. 7. С.87-93.
18. Констатюк Н. Гносеологічний аналіз суспільних та приватних благ в теорії публічних фінансів // Соціально-економічні проблеми і держава. 2014. Вип. 1 (10). С.110-119.
19. Макконнелл К. Р., Брю С.Л. Экономикс : Принципы, проблемы и политика : в 2 т. Т. 1. Москва : Республика, 1992. 302 с.
20. Жильцов Е. Н. Основы формирования хозяйственного механизма в сфере услуг. Москва : Изд-во МГУ, 1991. 231 с.
21. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 р. № 848-19. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/848-19> (дата звернення: 15.03.2017).
22. Буяшенко В.В. Сталий розвиток і сучасна парадигма освіти // Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму. 2017. №2. С.72-74.
23. Про затвердження Порядку розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 трав. 2013 р. № 363. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/363-2013-%D0%BF> (дата звернення: 14.08.2017).
24. Про затвердження Порядку видачі ваучерів для підтримання конкурентоспроможності осіб на ринку праці: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2013 р. № 207. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/207-2013-%D0%BF> (дата звернення 20.08.2017).
25. Пожидаєва О., Семигіна Т. Як навчати соціальній роботі дорослих? (З досвіду ваучерної програми професійного навчання осіб старше 45 років) // Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму. 2017. № 3. С. 78-90.
26. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні: Закон України від 21.03.2017 № 875-12 (із подальшими змінами). URL: www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12 (дата звернення 20.08.2017).

27. Про затвердження Порядку формування і виконання замовлення на проведення фундаментальних наукових досліджень, прикладних наукових досліджень та виконання науково-технічних (експериментальних) розробок за рахунок коштів державного бюджету : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.08.2004 № 1084. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1084-2004-%D0%BF> (дата звернення: 20.08.2017).
28. Про проведення конкурсного відбору проектів наукових досліджень і розробок: Наказ Міністерства освіти і науки України України від 12.04.2017 № 590. URL: https://mon.rit.org.ua/info/nakaz_590_12_04_2017.pdf (дата звернення: 20.08.2017).
29. Щодо затвердження Положення про проведення конкурсного відбору Міністерством освіти і науки України наукових проектів, які виконуються підвідомчими вищими навчальними закладами III-IV рівнів акредитації та науковими установами Міністерства за рахунок коштів загального фонду державного бюджету: Наказ Міністерства освіти і науки України України від 01.06.2006 №423. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1196-06> (дата звернення 21.08.2017).
30. Про оголошення відбору з метою забезпечення доступу вищих навчальних закладів і наукових установ, що знаходяться у сфері управління Міністерства освіти і науки України, до електронних наукових баз даних: Наказ Міністерства освіти і науки України від 03.08.2017 р. № 1116. URL: <http://old.mon.gov.ua/files/normative/2017-08-04/7799/1116.pdf> (дата звернення 25.08.2017).
31. Про затвердження порядку забезпечення доступу вищих навчальних закладів і наукових установ, що знаходяться у сфері управління Міністерства і освіти науки України, до електронних наукових баз даних: Наказ Міністерства освіти і науки від 02.08.2017 р. №1110. URL: <http://old.mon.gov.ua/files/normative/2017-08-03/7798/220040.pdf> (дата звернення 25.08.2017).
32. Освітня реформа: зниження статусу ВНЗ? / ГО «Євроосвіта». URL: <http://www.euroosvita.net/prog/print.php/prog/print.php?id=519> (дата звернення: 18.08.2017).
33. Податковий кодекс України: Закон від 02.12.2010 № 2755-17 (із змінами). URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення 20.03.2017).
34. Квік М. Держава і університет: вивчення глобальних трансформацій. Київ: Таксон, 2009. 370 с.
35. Лившиц А. Я. Введение в рыночную экономику : в 2 т. Т. 1. Москва: Станкин, 1992. 152 с.

References

1. Association of private-sector educational institutions (2012). *Analitychna zapyska pro stan pryvatnoho sektoru osvity v Ukraini* [An analytical note on the state of the private sector of education in Ukraine]. Retrieved from: www.assoc-e-u.in.ua/uploads/word/Analitichna_zapiska_OSNOVNA_12_05_dodatok2.doc.
2. Honcharenko, M. (2017). «Radyans'ki shory» suchasnoyi vyshchoyi osvity ["Soviet Legacy" of Modern Higher Education]. *Osvita*. Retrieved from: <http://osvita.ua/blogs/55103>.
3. Astakhov, V. V. (1999). *Pravovoe rehulyrovanye funktsyonyrovanyya v Ukrainy vysshkykh uchebnykh zavedenyy, osnovannykh na nehosudarstvennoy forme sobstvennosti*: Dys... kand. yuryd. Nauk: 12.00.03 [Legal regulation of functioning in Ukraine of higher educational institutions, based on the non-state form of property: Dis ... Candid. in Legal Sciences: 12.00.03]. Kharkov.
4. Zhuravsky, V. (2003). Dva sektory osvity - odna meta [Two Sectors of Education - One Goal]. *Vyshcha osvita Ukrainy*, 1, 5-7.
5. Ogarenko, V. M. (2001). *Rozvytok nederzhavnoyi vyshchoyi shkoly v Ukraini (kinets' 80-ky - 2001 pp.)*: Dys. kand. ist. nauk: 07.00.01 [Development of non-state higher education in Ukraine (end of 80th - 2001 pp.): Dis. Cand. in History Sciences: 07.00.01]. Zaporizhzhya.
6. Sydorenko, O. L. (2001). *Pryvatna vyshcha shkola yak sotsial'nyy instytut: osoblyvosti stanovlennya ta rozvytku v Ukraini*: dys... d-ra sotsiol. Nauk: 22.00.03 [Private High School as a Social Institution: Peculiarities of Formation and Development in Ukraine: Dis ... Dr Sociol. Sciences: 22.00.03]. Kharkiv.
7. Baran, M. P. (2011). *Modernizatsiya vyshchoyi osvity Ukrainy: mekhanizmy instytutsiynoho rehulyuvannya* : dys. ... kand. nauk z derzh. upr. : 25.00.02 [Modernization of Higher Education in Ukraine: Mechanisms of Institutional Regulation: Diss. ... Candidate of Sciences in Public Administration: 25.00.02]. Ivano-Frankivsk.
8. Dzvinchuk, D. (2003). *Derzhavne upravlinnya osvitoyu v Ukraini: tendentsiyi i zakonodavstv* [State Administration of Education in Ukraine: Trends and Legislation]. Kyiv: NICH LAW.
9. Karapetyan, A. O. (2015). *Vdoskonalennya mekhanizmiv upravlinnya systemoyu vyshchoyi osvity Ukrainy v umovakh Bolons'koho protsesu* : dys. ... kand. nauk z derzh. upr. 25.00.02 [Improvement of the mechanisms of management of the system of higher education of Ukraine in the conditions of the Bologna process: Diss. ... Candidate of Sciences in Public Administration: 25.00.02]. Kharkiv.
10. Sikors'ka, I. M. (2006). *Udoskonalennya derzhavnoho upravlinnya vyshchoyu osvitoyu v konteksti yevropeys'koyi intehratsiyi* : dys. ... kand. nauk z derzh. upr. : spets. 25.00.0 [Improving Public Administration in Higher Education in the Context of European Integration: Diss. ... Candidate of Sciences in Public Administration: 25.00.02]. Donetsk.

11. Verkhovna Rada of Ukraine (2014). *Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy vid 1 lyp. 2014 r. № 1556-VII* [On Higher Education: Law of Ukraine dated July 1, 2014, No. 1556-VII]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
12. Vatkovs'ka, M. H. (2014). Osvita yak faktor stanovlennya «suspil'stva znannya» [Education as a factor in the formation of a "knowledge society"]. *Hrani: Filosofiya*, 8, 6-11
13. Denysenko, M. P. & Breus, S. V. (2013). Vyshcha osvita v Ukraini: problemy ta perspektyvy [Higher education in Ukraine: problems and perspectives]. *Vcheni zapysky universytetu «KROK»*, 33, 17-24.
14. Nikolayev, Y. & Dluhopol's'kyi, O. (2016). *Reforma vyshchoyi osvity Ukrainy: realizatsiya profil'noho zakonu v 2014-2016 rr.* [The reform of higher education in Ukraine: the implementation of the special law in 2014-2016]. Kyiv.
15. Kurbatov, S. (2014). *Fenomen universytetu v konteksti chasovykh ta prostorovykh vyklykiv* [Phenomenon of the University in the context of time and spatial challenges.]. Sumy: Universytet-s'ka knyha.
16. Horbunova, L. S. (2015). *Filosofiya transformatyvnoyi osvity dlya doroslykh: universytet-s'ki stratehiyi praktyky* [Phenomenon of the University in the context of time and spatial challenges.] Sumy: Universytet-s'ka knyha.
17. Safonova, V. E. (2009). Ekonomichnyy analiz vyshchoyi osvity yak suspil'noho fenomenu [Economic analysis of higher education as a social phenomenon]. *Ekonomika. Seriya: Ekonomika i pravo*, 7, 87-93.
18. Konstatyuk, N. (2014). Hnoseolohichnyy analiz suspil'nykh ta pryvatnykh blah v teorii publichnykh finansiv [An Epistemological Analysis of Public and Private Benefits in the Theory of Public Finances]. *Sotsial'no-ekonomichni problemy i derzhava*, 1(10), 110-119.
19. McConnell, K. R. & Brue, S.L. (1992). *Ekonomyks : Pryntsypy, problemy y polytyka* : T. 1 [Principles, Problems and Policies. Vol. 1]. Moscow : Respublyka.
20. Zhyl'tsov, E. N. (1991). *Osnovy formirovaniya khozyaystvennoho mekhanizmu v sfere usluh* [Fundamentals of the formation of the economic mechanism in the field of services]. Moscow : Yzd-vo MHU, 1991.
21. Verkhovna Rada of Ukraine (2015). *Pro naukovu i nauково-tekhnicnu diyal'nist'*: Zakon Ukrainy vid 26.11.2015 r. № 848-19 [On scientific and scientific-technical activity: Law of Ukraine dated November 26, 2015 № 848-19]. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/848-19>.
22. Buiashenko, V. V. (2017). Stalyy rozvytok i suchasna paradyhma osvity [Sustainable development and the modern paradigm of education]. *Visnyk Akademiyi pratsi, sotsial'nykh vidnosyn i turyzmu*, 2, 72-74.
23. Cabinet of Ministries of Ukraine (2013). *Pro zatverdzhennya Poryadku rozmishchennya derzhavnoho zamovlennya na pidhotovku fakhivtsiv, naukovykh, nauково-pedahohichnykh ta robitnychykh kadriv, pidvyshchennya kvalifikatsiyi ta perepidhotovku kadriv*: Postanova vid 20 trav. 2013 r. № 363 [On Approval of the Procedure for placing the state order for the training of specialists, scientific, scientific-pedagogical and working personnel, improvement of professional skills and retraining of personnel: Decree dated May 20, 2013 p. № 363]. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/363-2013-%D0%BF>.
24. Cabinet of Ministries of Ukraine (2013). *Pro zatverdzhennya Poryadku vydachi vaucheriv dlya pidtrymannya konkurentospromozhnosti osib na rynku pratsi*: Postanova vid 20.03.2013 r. № 207 [n approval of the issuance of vouchers for the competitiveness of individuals in the labor market: Decree dated March 20, 2013, No. 207]. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/207-2013-%D0%BF>.
25. Pozhydayeva O., Semigina T. Yak navchaty sotsial'niy roboti doroslykh? (Z dosvidu vauchernoyi prohramy profesiynoho navchannya osib starshe 45 rokiv) [How teach adult social work?]. *Visnyk Akademiyi pratsi, sotsial'nykh vidnosyn i turyzmu*, 3, 78-90.
26. Verkhovna Rada of Ukraine (1991). *Pro osnovy sotsial'noyi zakhyschenosti invalidiv v Ukraini*: Zakon Ukrainy vid 21.03.1991 № 875-12 (iz podal'shymy zminamy) [On the Fundamentals of Social Protection of Disabled Persons in Ukraine: Law of Ukraine dated March 21, 1991 No. 875-12 (with subsequent amendments). URL: www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12.
27. Cabinet of Ministries of Ukraine (2004). *Pro zatverdzhennya Poryadku formuvannya i vykonannya zamovlennya na provedennya fundamental'nykh naukovykh doslidzhen', prykladnykh naukovykh doslidzhen' ta vykonannya nauково-tekhnicnykh (eksperymental'nykh) rozrobok za rakhunok koshtiv derzhavnoho byudzhetu* : Postanova vid 25.08.2004 № 1084 [On approval of the procedure for the formation and execution of an order for basic scientific research, applied scientific research and implementation of scientific and technological (experimental) developments at the expense of the state budget: Decree dated August 25, 2004 No. 1084]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1084-2004-%D0%BF>.
28. Ministry of Education and Science of Ukraine (2017). *Pro provedennya konkursnoho vidboru proektiv naukovykh doslidzhen' i rozrobok*: Nakaz vid 12.04.2017 № 590 [On the competitive selection of projects of scientific research and development: Order dated April 12, 2017 No. 590.]. Retrieved from: https://mon.rit.org.ua/info/nakaz_590_12_04_2017.pdf.
29. Ministry of Education and Science of Ukraine (2006). *Shchodo zatverdzhennya Polozhennya pro provedennya konkursnoho vidboru Ministerstvom osvity i nauky Ukrainy naukovykh proektiv, yaki vykonuyut'sya pidvidomchymy vyshchymy navchal'nymy zakladamy III-IV rivniv akredytatsiyi ta naukovymy ustanovamy Ministerstva za rakhunok koshtiv zahal'noho fondu derzhavnoho byudzhetu*: Nakaz vid 01.06.2006 №423 [On

- approval of the Regulations on conducting competitive selection by the Ministry of Education and Science of Ukraine for scientific projects executed by subordinate higher educational institutions of III-IV accreditation levels and scientific institutions of the Ministry at the expense of the general fund of the state budget: Order dated 01.06. 2006 №423]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1196-06>.
30. Ministry of Education and Science of Ukraine (2017). *Pro oholoshennya vidboru z metoyu zabezpechennya dostupu vyshchykh navchal'nykh zakladiv i naukovykh ustanov, shcho znakhodyat'sya u sferi upravlinnya Ministerstva osvity i nauky Ukrainy, do elektronnykh naukovykh baz danykh*: Nakaz vid 03.08.2017 r. № 1116 [On the announcement of selection with the purpose of providing access to the electronic scientific databases of higher educational establishments and scientific institutions in the sphere of management of the Ministry of Education and Science of Ukraine: Order dated August 3, 2017, No. 1116]. Retrieved from: <http://old.mon.gov.ua/files/normative/2017-08-04/7799/1116.pdf>.
31. Ministry of Education and Science of Ukraine (2017). *Pro zatverdzhennya porядku zabezpechennya dostupu vyshchykh navchal'nykh zakladiv i naukovykh ustanov, shcho znakhodyat'sya u sferi upravlinnya Ministerstva i osvity nauky Ukrainy, do elektronnykh naukovykh baz danykh*: Nakaz vid 02.08.2017 r. №1110 [On approval of the procedure for ensuring the access of higher educational establishments and scientific institutions in the management of the Ministry of Science and Education of Ukraine to electronic scientific databases: Order of the Ministry of Education and Science dated 02.08.2017, No. 1110]. Retrieved from: <http://old.mon.gov.ua/files/normative/2017-08-03/7798/220040.pdf>.
32. Eurosvita (2016). *Osvitnya reforma: znyzhennya statusu VNZ?* [Educational reform: lowering the status of higher education institutions?]. Retrieved from: <http://www.eurosvita.net/prog/print.php/prog/print.php?id=519>.
33. Verkhovna Rada of Ukraine (2010). *Podatkovyy kodeks Ukrainy: Zakon vid 02.12.2010 № 2755-17 (iz zminamy)* [The Tax Code of Ukraine: Law No. 2755-17 of 02.12.2010 (as amended)]. Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
34. Kwiek, M. (2009). *Derzhava i universytet: vyvchennya hlobal'nykh transformatsiy* [State and University: A Study of Global Transformations]. Kyiv: Takson.
35. Lyvshyts, A. Y. (1992). *Vvedenye v rynochnuyu ekonomyku*: T. 1 [Introduction to the market economy. Vol. 1]. Moscow: Stankyn.